

100 de ani. Marșul spre Marea Unire (1916-1919)

Oradea – Oraș al Unirii din 1918

În epoca modernă, Oradea a cunoscut evenimente cu o rezonanță istorică națională, cum au fost, spre pildă, elaborarea – la cancelaria cărturarului Ignatie Darabant, episcop greco-catolic de Oradea –, în martie 1791, a documentului intitulat *Supplex Libellus Valachorum*, precum și, la începutul secolului XX, conceperea *Declarației de independență națională a românilor de dincoace de Carpați*, în 12 octombrie 1918, document care anunța desprinderea, pentru totdeauna, a acestora din imperiul bicefal și adoptarea unei decizii democratice, în cadrul unei manifestări politice de anvergură, cu caracter plebiscitar, care va fi organizată ulterior, mai exact la începutul lunii decembrie 1918.

Cele două documente la care am făcut referire au o certă importanță națională, ele marcând atât începuturile vremurilor moderne, cât și ultima pagină a dominației străine asupra Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. Datorită însemnătății, pentru locuitorii orașului Oradea, a zilei de 12 octombrie 1918 – căreia i s-au adăugat semnificații de aceeași factură, în 12 octombrie 1944, când, din nou, municipiul de pe Crișul Repede a fost eliberat de sub ocupația horthystă (din perioada 1940-1944) –, aceasta a fost declarată de către membrii Comitetului Municipal, drept zi a orașului. A fost un demers necesar, care exprimă recunoștința contemporanilor față de un eveniment istoric național pe care l-a produs orașul Oradea. Este, de asemenea, și un titlu de mândrie pentru cetățenii acestui oraș, care știu că înaintașii lor au creat istorie, mai mult decât una strict regională, care s-a înscris pe coordonatele majore ale trecutului neamului românesc.

La începutul lunii octombrie 1918 era evident faptul că soarta Imperiului austro-ungar a fost decisă de cursul evenimentelor. Prin urmare, toate încercările de a-l salva, inclusiv prin propuneri de tip federalist, denota o slăbiciune a imperiului, incapabil să supraviețuiască chiar și prin compromisiuri politice disperate. Monarhia bicefală se afla într-o stare de disoluție, pe ruinele ei ridicându-se state naționale libere, dornice de a se afirma în concertul european. Astfel, românii din imperiu au acționat în deplin consens cu celelalte naționalități, pentru a-și realiza idealurile politice de emancipare și de unire cu frații lor din Vechiul Regat. Într-un asemenea context s-au desfășurat mai multe acțiuni menite să finalizeze un proces istoric de durată, acela al deplinei unificări naționale, așa cum au visat generațiile anterioare. Pe bună dreptate, ziarul *New York Times* (din 6 octombrie 1918) scria că toți cei patru milioane de români din Transilvania, Banat și Bucovina, care încă se mai află sub dominația austro-ungară, consideră războiul mondial drept un bun prilej de a se elibera de sub „autoritatea străină” și de a se uni cu cei 8 milioane de români „din Regatul Român”, numai în acest fel fiind posibilă „salvarea neamului românesc” (C. Botoran, O. Matichescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 49-50). De altfel, acesta era modul de a gândi al românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

La 7 octombrie 1918, într-o atmosferă politică efervescentă, membrii Comitetului Executiv al Partidului Național Român (cei

care nu se aflau înrolați în armata austro-ungară) s-au străduit să reia seria acțiunilor naționale militante, deoarece contextul era unul favorabil și se impunea un demers antidualist ferm, care să provoace un impact major în societatea românească. Documentele și lucrările unor istorici menționează etapele care preced conferința națională de la Oradea, precum și motivațiile alegerii acestui oraș din părțile vestice – și nu Sibiu sau Aradul – pentru un asemenea eveniment politic major al vieții politice a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (Ștefan Pascu, Făurirea statului național unitar român, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, p. 53). În orașul de pe Crișul Repede funcționau, în acel moment, importante instituții ecleziastice și culturale (Episcopia Greco-Catolică de Oradea, Consistoriul Ortodox din Oradea, Academia de Drept, Seminarul teologic greco-catolic etc.). Există, de asemenea, o elită politică și culturală românească, avându-i ca lideri de necontestat pe dr. Aurel Lazăr (O memorabilă caracterizare a acestuia a făcut-o Teodor Neș. Reproducem un pasaj evocator: „Figura lui, încă în viață fiind, se înveșmântase în legenda țesută de agenții săi, care povesteau la șezătorile de iarnă despre isprăvile lui și ale lor în campaniile electorale în luptă cu zbirii și urgia administrativă. Conținutul sufletec al acestei figuri bihorene se polarizează, ca la mulți predecesori, în jurul celor două nuclee apropiate până la confuzie: naționalism și creștinism, cu nuanța ortodoxă. În slujba lor și-a pus verva oratorică, discursurile împănate cu erupții de naționalism și pitoresc, bălțate cu flori retorice, precum și acea formidabilă energie care nu voia să se moleșească într-un salon confortabil și nu cunoștea piedica distanțelor sau a drumurilor leproase din Bihorul său iubit și nici a solului uneori bizar și prăpăstios accidentat ce despărțeau pe Aurel Lazăr de satele bihorene”. Vezi Teodor Neș, *Oameni din Bihor*. 1848-1918, Oradea, 1937, p. 528-529), vicarul Roman R. Ciorogariu (Vezi, cu privire la rolul lui Roman R. Ciorogariu în evenimentele din toamna anului 1918 și începutul celui următor, cartea de memorialistică *Zile trăite*, Partea a II-a, Ediție de Viorel Faur, Editura Fundației Culturale „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, 173 p) Nicolae Zigre, Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, personalități care au acționat cu o rară fermitate pentru realizarea, în acele clipe decisive, a dezideratelor naționale.

Prin urmare, românii din Crișana s-au situat în toamna anului 1918 pe o poziție energetică în cadrul mișcării naționale din Transilvania, ce viza emanciparea de sub dominația imperiului dualist austro-ungar. Printr-o mare biru-

ință, alături de frații lor de peste Carpați, bihoreni au contribuit din plin la înfăptuirea României întregite, impunându-se ca autentici ctitori ai statului național unitar român.

Viitorul episcop ortodox Roman R. Ciorogariu a fost cel dintâi care a sesizat adevărata semnificație a întrunirii politice de la Oradea, care s-a finalizat cu o hotărâre întemeiată pe dreptul popoarelor la *autodeterminare*, principiu wilsonian ce a dominat întreg secolul XX. În cartea sa de memorialistică, acesta și-a intitulat un capitol *Proclamația independenței naționale* (Roman R. Ciorogariu, op. cit., p. 33.) Este evident că ierarhul orădean a fost perfect conștient de însemnătatea *Declarației* de la Oradea, ca document fundamental al anului 1918, prin intermediul căruia a fost proclamată independența românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

După mărturia aceluiași lider religios, el s-a „înțeles” cu Aurel Lazăr ca acesta să-i scrie lui Teodor Mihali, vicepreședintele P.N.R., în ideea că este presant necesară reactivarea mișcării naționale (Ibidem, p. 37. În legătură cu opiniile referitoare la opțiunea pentru Oradea vezi și Ion Zainea, *Aspecte și considerații noi privind conferința și declarația de la Oradea*, în *Analele Universității din Oradea*, seria Istorie-Arheologie, 1994-1995, p. 147-148). Ca urmare, Dr. Aurel Lazăr a solicitat convocarea la Oradea, pentru ziua de 12 octombrie 1918, a Comitetul executiv al P.N.R. Ședința s-a desfășurat, la data stabilită, în casa avocatului orădean (de pe actuala stradă orădeană Dr. Aurel Lazăr, unde funcționează „Muzeul memorial Aurel Lazăr” începând din 1 decembrie 2008).

La „conferința” politică din Oradea au participat membri importanți din conducerea P.N.R., precum Teodor Mihali (vicepreședintele partidului), Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, dr. Aurel Lazăr, dr. Ioan Ciordaș, Aurel Vlad și Vasile Suci. Au fost prezenți, ca invitați, Nicolae Ivan, Sever Dan, Gheorghe Crișan și Gheorghe Popovici (Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 37). N-au putut lua parte la conferință, din motive obiective, importanți lideri politici, ca Iuliu Maniu (ofițer în armata austro-ungară) și Gheorghe Pop de Băsești (care era bolnav), președintele P.N.R.

În cadrul conferinței s-a manifestat un interes justificat pentru subiectul de maximă actualitate, care era adoptarea unei decizii în legătură cu situația românilor din dubla monarhie (Apud Viorel Faur, 80 de ani de la adoptarea la Oradea a Declarației de independență a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (în continuare: 80 de ani...), Editura Universității din Oradea, Oradea, 1998, p. 23). După o introducere a lui Teodor Mihali, au urmat discuții în legătură cu oportunitatea adoptării unui document care să facă cunoscută voiața de autodeterminare națională a românilor care trăiau în partea transleithană a imperiului dualist. În urma pozițiilor exprimate de

Casa lui Aurel Lazăr din Oradea, în care a fost elaborată și semnată, la 12 octombrie 1918, Declarația de independență națională. Actualmente Muzeul memorial „Aurel Lazăr”

Declarația de independență a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

participanți, care au fost pe deplin clarificate, a fost formulată cerința de a informa opinia publică din Austro-Ungaria și România cu privire la „lichidarea raporturilor cu monarhia austro-ungară” (Ibidem, p. 24), care trebuie pusă în fața unui fapt împlinit. Nu mai era timp de pertractări cu aristocrații unguri, care nu puteau accepta o altă realitate decât aceea a unei Ungarii mari, care să includă și teritoriul românesc al Transilvaniei. Federalizarea Austro-Ungariei nu mai interesa naționalitățile (era, de altfel, o abordare politică caducă), fiecare căutându-și propriul drum, fapt care a reprezentat o lovitură decisivă pentru naționalismul unguresc. Ideea care a prezidat „întâlnirea” politică de la Oradea a fost elaborarea *Declarației* de autodeterminare națională, document politic care a rezultat în forma sa cunoscută, din examinarea a cel puțin două proiecte (unul propus de dr. Aurel Lazăr, celălalt de dr. Alexandru Vaida-Voevod), la care s-au adăugat propunerile făcute în timpul dezbaterilor de către participanți. De fapt, *Declarația*, chiar dacă a fost scrisă, pentru concizie și claritate, de către Vasile Goldiș, care a contribuit la „finalizarea” celor mai importante documente transilvănene ale anului 1918, este, în ultimă instanță, o „operă” colectivă, deoarece a fost adoptată de către reprezentanții politici ai ramurii transilvănene a poporului român.

În consecință, textul definitiv al *Declarației de autodeterminare națională* de la Oradea, din 12 octombrie 1918, constituie o pagină antologică a gândirii și acțiunii politice românești, așezându-se alături de alte texte de anvergură națională menite a demonstra vo-

ia de libertate și unire a peste trei milioane și jumătate de români. Deși nu are o extensiune prea mare, *Declarația* Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria debuta cu precizarea că aceasta este „produsul” unei dezbateri serioase și a unei „cumpăniri temeinice” asupra „situației politice interne și externe” (Adevărul, 1918, nr. 41, p. 1; ***1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918, vol. VII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 36; Viorel Faur, 80 de ani..., p. 17)

Desigur, era vorba de prăbușirea Monarhiei austro-ungare și de pierderea războiului de către aceasta, ea fiind obligată să suporte toate consecințele propriei contribuții la declanșarea primei conflagrații mondiale. După ani de război, lumea aspira la pace, iar aceasta se putea obține numai prin înfrângerea celor care porniseră războiul. În împrejurările în care monarhia dualistă nu mai reprezenta un pericol pentru naționalitățile oprimite, acestea își puteau lua libertatea de a se desprinde din delimitările teritoriale de până atunci, ceea ce s-a și întâmplat. Sosise și pentru românii de dincoace de Carpați clipa în care să ia decizia autodeterminării lor naționale, deziderat fundamental cuprins în rândurile *Declarației de la Oradea*. (Va urma)

■ **Cornelia ROMÎNAȘU**
Muzeograf, Muzeul memorial „Aurel Lazăr”, Oradea